

اشاره

مدرسه و مکتب، مهبط و معبد علم و عالمانی است. که خاطراتی از عالمان و حکیمانی در سینه خود ناگفته دارند. چه عالمان و عارفانی که در شبهای ظلمانی در گوشه و کنار حجره‌های تنگ و تاریک این مدارس به عبادت معبود خود پرداخته‌اند و چه آثار گرانبهایی در همین مدارس و حجره‌ها آفریده‌اند که امروزه هر کدام چراغ دین را روشن نگه داشته‌اند و در پرتو آن هزاران دانشور دینی و پژوهشگر علوم عقلی و نقلی رواق اندیشه طالبان علم را گرمی می‌بخشند. لذا شایسته نیست که حوزه‌ها و دانشگاه‌ها از سابقه درخشان خود اطلاع کافی نداشته باشند؛ سابقه‌ای که از مدینه النبی آغاز شد و همچنان ادامه دارد. این مقاله به صورت پیاپی به تبیین این موضوع خواهد پرداخت.

الف. لام. میم

پیشینه و چگونگی شکل‌گیری مدارس در جهان اسلام
(استان فارس)

سیده گوهر الشریعه حسینی *

با مطالعه تاریخ و شواهد و مدارک به جای مانده، چنین به نظر می‌رسد که در فارس باستان، اساس تعلیم و تربیت از نظر اخلاقی بر ارکان سه گانه پندار نیک، کردار نیک و گفتار نیک نهاده شده بود. از زمان هخامنشیان به این سمت، هدف از تعلیم و تربیت به دو مسئله اساسی معطوف بود: یکی نیرومندی تحرک و چابکدستی و دیگری تقویت روان. با اینکه مردم ناچار بودند امتیازات طبقاتی را مطابق متن اوستا و نظارت حکومت رعایت کنند، ولی تمام طبقات ناگزیر بودند که از هفت سالگی برای تأمین این دو هدف زیر نظر مربیان و

* نویسنده و پژوهشگر معارف اسلامی.

معلمان، تعلیمات لازم را ببینند.

هدف اول تعلیم و تربیت، برای حفظ حقوق و حدود مسکن خود و دفاع از کشورها و قبائل مهاجم بود. هر فرد ناچار بود که از هفت سالگی، تیراندازی، زوبین افکنی، سواری، شنا، فنون جنگی و شکار کردن را خوب بیاموزد و در تحرک و تعقیب دشمن و چابکدستی مهارت پیدا کند. بنابراین، مریبان در تمام طبقات برای تأمین این هدف به کار می‌پرداختند. هدف اخلاقی زردشت، پندار نیک، کردار نیک و گفتار نیک و انجام فرائض دینی و خواندن دعاهاى مذهبی بود. هر کسی ناگزیر بود از هفت سالگی در پیش مغی به نام اندرزبد، مشغول تحصیل شود.^۱ معمولاً در کنار هر آتشکده‌ای دبستانی بود که اطفال به طور شفاهی و بدون یادداشت و نوشتن، در پیش اندرزبد به درس می‌پرداختند.^۲ خواندن و نوشتن مخصوص طبقات ممتاز درباریان و روحانیان و دبیران بود. تحصیلات و تعلیمات در انحصار روحانیان بود و فقط طبقات عالی و ممتاز می‌توانستند از آن بهره‌مند شوند و غالباً این حق با پسران بود. نه تنها خواندن و نوشتن جزو برنامه بود، بلکه حق سواری و طرز استفاده از اسلحه و بازی شطرنج هم برای نجیب زادگان از اهم امور به شمار می‌رفت.^۳

اساس الفبای دانش آنان به این صورت بود که افعال و حروف فارسی را با معادل سامی آن می‌نوشتند و به فارسی می‌خواندند. این کلمات را که شمارشان کمابیش به هزار می‌رسید، هزوارش نامیدند. آنان هزوارشها را به تدریج می‌نوشتند و به فارسی می‌خواندند.^۴

از نوشته‌های هرودوت مورخ یونانی برمی‌آید که پارسیان از هفت تا پانزده سالگی تحت تعلیم و تربیت بودند؛ به طوری که جوانی از طبقات ممتاز که به شانزده سالگی می‌رسید، از متون مذهبی و فنون جنگی و بعضی از رشته‌های علوم زمان آگاه بود و در بیست سالگی در نزد دانشمندان امتحان می‌داد. گذر از کودکی به زندگی بزرگسالی می‌بایست با تأیید رسمی همراه باشد که حدود چهارده سالگی با انجام مراسمی صورت می‌گرفت. در این مراسم، موبد

۱. کریستن سن، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی.

۲. حسن امداد، تاریخ آموزش و پرورش فارس، انتشارات نوید شیراز، ص ۷۰.

۳. کلمان هوار، ایران و تمدن ایران، ص ۱۵۲.

۴. همان، ص ۱۵۳.

پیشوا بر جوان نوری یک کمر بند مقدس به نام گستیک و یک پیراهن به نام سدره می پوشاند.^۱ دانش ارتباط فوق العاده زیادی با دین داشت تا جایی که اوستا منبع اصلی تمام علوم محسوب می شد و علما، همگی از طبقه روحانیان بودند. در کتاب پندنامگی زردشت آمده است که هر جوانی باید اصول دیانت را از روی اوستا و زند بداند و سرنوشت و تکالیف انسان را بشناسد. در عین حال، مدارس غیر مذهبی نیز دایر بود که از آن جمله می توان به مدرسه پزشکی جندی شاپور اشاره کرد. در این مدرسه پزشکان نسطوری به تعلیم طب یونانی می پرداختند و در عین حال اندیشه های زردشتی و طبابت محلی ایران در تعلیمات آن تأثیر فراوان داشت. نیز در همین محل، آخرین فیلسوفان و دانشمندان آتنی، پس از آنکه آتن به سال ۵۲۹ میلادی به دست امپراتور یوستینیانوس بسته شد، پناه جستند.^۲

مرکز علمی ریو اردشیر یا بیت اردشیر به زبان سریانی نیز وجود داشت که ریاست آن را یکی از اهالی شیراز به نام «معنای پارس (Maana)» به عهده داشت. این مرکز بیشتر به تعلیم علوم یونانی می پرداخت.^۳ همچنین در معجم البلدان یاقوت حموی آمده است که در زمان ساسانیان در این مرکز علمی، عده ای از نویسندگان بودند که با خطی مرموز به نام گشتک، علوم پزشکی و نجوم و فلسفه می نوشتند که به آنها گشتک دفتران یا نویسندگان خط گشتک می گفتند.^۴ همچنین در این دوره آثار علمی را از زبانهای یونانی و سریانی و هندی به زبان فارسی ترجمه می کردند.

از مطالب یاد شده چنین بر می آید که علوم و فرهنگ و تمدن پارس و ایرانی در زمان ساسانیان در سایه نظام تعلیم و تربیت مترقی پیشرفت شایان توجه داشته است. با انقراض ساسانیان و تصرف ایران و فارس به دست نیروی اسلام، در اثر رفتار مسالمت آمیز حاکمان فارس و تبلیغات انجام شده، اسلام در فارس به سرعت گسترش یافت و دین زردشت و کتاب اوستا جای خود را به دین مبین اسلام و کتاب مقدس قرآن داد. با توجه به وحی حقایق

۱. جی. آ. بویل، تاریخ ایران، از سلوکیان تا سلسانیان.

۲. سید حسین نصر، علم و تمدن در اسلام، ترجمه احمد آرام، تهران، خوارزمی، ص ۱۷۸.

۳. دکتر ذبیح الله صفا آموزش و دانش در ایران، تهران، نوین.

۴. ایران در زمان سلسانیان، ص ۱۴۴.

اسلامی به صورت کتاب، می‌توان به یقین گفت که علم و دین هرگز جدایی پذیر نیستند. نخستین محل در جهان اسلام که تعلیم در آن صورت می‌گرفت، مسجد بود. از همان دهه‌های اول تاریخ اسلام، مؤسسات علمی و تعلیمی از مسجد جدا نبودند و با موقوفات دینی اداره می‌شدند. اما آنچه محرز است و در بسیاری کتب نیز به آن اشاره شده این است که عنوان مدرسه پیدا کردن مسجد از خلافت خلیفه دوم آغاز شد. او خطیبانی برای مساجد شهرهایی چون کوفه و بصره و دمشق تعیین کرد تا قرآن و احادیث نبوی را بر مردم فرو خوانند. رفته رفته تعلیم صرف نحو و ادبیات عربی نیز وارد این شکل ابتدایی تعلیم و تربیت شد و هسته مؤسسات علمی پر دامنه بعد، از همین جا بوجود آمد. از همین مرکز قدیمی تعلیم زبان و دین، هم مدرسه عمومی ابتدایی مکتب، تولد یافت و هم مراکز علمی پیشرفته.^۱

اما نخستین و جدی ترین مرکزی که تأسیس شد و کارش بیشتر توجه به فلسفه و علوم ریاضی و طبیعی بود، بیت الحکمه یعنی خانه دانش بود که به سال ۲۰۰ ق در بغداد به فرمان مأمون عباسی ساخته شد. این مرکز به هزینه خزانه دولتی یا بیت المال اداره می‌شد و محل گردآمدن دانشمندان و محققان و مترجمان بود.^۲

تا قرن چهارم، سازمان اصلی تعلیم و تربیت، گذشته از مکتب، محلی به نام مجلس بود که ریاست آن را معلمی به نام شیخ یا حکیم به عهده داشت و در آن علوم مختلف دینی و فلسفی مورد بحث و تحقیق قرار می‌گرفت. تا آنکه در سال ۳۵۹ ق خلیفه فاطمی مصر، دارالعلم را در قاهره ساخت که در آن ریاضیات و طبیعیات تدریس می‌شد.^۳

پس از آن در نیمه دوم قرن پنجم، سازمانهای تعلیماتی به اوج کمال خود رسید و این کار به دست نظام‌الملک، وزیر سلاجقه، صورت گرفت که سلسله‌ای از مدارس به نام نظامیه^۴، در

۱. علم و تمدن در اسلام، ص ۵۹.

۲. همان، ص ۶۲.

۳. همان، ص ۶۳.

۴. این مدرسه به مباشرت ابوسعید صوفی به سال ۴۹۴ ق در کنار دجله در شرق بغداد ساخته شد. نخستین رئیس مدرسه نظامیه بغداد، علامه ابواسحاق شیرازی بود که از سال ۴۵۹ تا ۴۷۶ ق آن را اداره کرد. خواجه نظام الملک شافعی مذهب بود و بخش وسیعی از مدرسه را به تدریس فقه شافعی اختصاص داد تا بتواند در برابر تبلیغات وسیع معتزله و فرقه‌های

بغداد و سپس در نیشابور و شهرهای دیگر تأسیس کرد که به آن لقب ام المدارس دادند. در کلیه این مدارس، مدرّسان و معیدان (دستیاران) آنان تدریس می‌کردند. مدرّسان بر کرسی و معیدان در کنار آنان می‌نشستند، سخنانشان را برای طالبان علم تکرار می‌کردند و نکات دشوار را توضیح می‌دادند. رشته‌های تحصیلی عبارت بودند از: فقه، حدیث، تفسیر، علوم ادبی، ریاضیات و طب. هر طلبه‌ای حجره‌ای خاص خود داشت و مقداری ماهیانه می‌گرفت.^۱ این مدارس اولین مدارس دولتی در تاریخ آموزش و پرورش اسلام‌اند. از این زمان به بعد، به تقلید از مدرسه نظامیه بغداد، مدارس متعدد با برنامه‌های تازه و انضباط خاص کم‌سابقه دایر گردید. به خصوص در دوره اتابکان فارس، توجه اتابکان به تأسیس این قبیل مدارس موجب گردید که در هنگامه حمله دهشتناک مغول، شیراز مأمّن دانشمندان و ادیبان و فرزندان شود. ازدیاد مدارس در قرن ششم و هفتم در فارس، شیراز را بصورت دارالعلم در آورد که محل تحصیل و تدریس بسیاری از علما و متفکران و شاعران و ادیبان گردید. اغلب این مدارس چندین قرن در برابر سیل حوادث استقامت کرده‌اند و اگر در اثر زلزله و یا حملات سرکشان قدرت‌طلب و یا حوادث سهمناک دیگری بنیادشان فرو ریخته، عده‌ای از سلاطین یا نیکوکاران به بازسازی آنها همت گماشته‌اند، اما تعدادی از این مدارس نیز تنها نام آنها بر جای مانده و اثری یا حتی شرحی از بنا و تاریخ ساخت آنها در دست نیست. اینک با این شواهد و مدارک قلیل، در حد توان به بیان وضع این مدارس از قدیمی‌ترین ایام تا به عصر حاضر می‌پردازیم.

۱. مدرسه فزازیه

در قرن پنجم هجری، قاضی ابوطاهر محمد بن عبدالله بن الحسین بن عبدالله الفزازی، مدرسه‌ای بزرگ در حوالی مسجد جامع عتیق بنیان نهاد و خود در آن به تدریس اشتغال یافت. بعضی از افراد خاندان فزازی در ظرف بیش از دویست سال از قاضیان طراز اول فارس بوده‌اند و ریاست کتابخانه عضد الدوله دیلمی را در شیراز به عهده داشته‌اند.

→ شیعه به ویژه فاطمی و اسماعیلیه استقامت کند و اثرات تبلیغی آن را خنثا نماید. وی با جلب موافقت خلیفه عباسی، مذهب

شافعی را رسمی اعلام کرد و در ایران به خصوص فارس به تدریج اکثر مردم به مذهب شافعی درآمدند.

۱. جی. آ. بویل، تاریخ ایران کمبریج، از سلجوقیان تا ایلخانان.

این مدرسه تا سال ۸۳۰ ق، سال تألیف کتاب انیس الناس^۱، در کمال آبادی بوده است. بانی مدرسه به سال ۴۹۲ ق درگذشته و در همان مدرسه مدفون شده است. از دیگر مدرّسان برجسته این مدرسه می‌توان مولانا لسان الدین و مولانا شرف الدین را نام برد و از شاگردان معروف آن نیز می‌توان قاضی بهاء الدین عثمان بن علی را نام برد.

۲. مدرسه قراچه

اتابک قراچه مقتول در ۵۲۶ ق مدرسه‌ای با شکوه در نزدیکی مسجد جامع عتیق در اوایل قرن ششم بنیان گذاشت و رقبات چندی از قبیل قریه و باغ و زمین وقف آن کرد. این مدرسه تا سال تألیف انیس الناس، یعنی ۸۳۰ ق نیز معمور و آباد بوده است. از جمله مدرّسان این مدرسه می‌توان سعد الدین محمد بن مظفر بن روزبهان را نام برد که از شاگردان شیخ شمس الدین عمر ترکی و خطیب حسن بن احمد کازرونی بوده است. وی جد چهارم جنید است که در این مدرسه به تعلیم علوم دینی و فقهی مشغول بوده است و در عید اضحی سال ۶۳۴ ق در گذشته است.^۲

۳. مدرسه منکوبرزیه

منکوبرز که پس از اتابک قراچه به حکومت فارس رسید، در محل خاتون قیامت، در جوار مزار ام کلثوم، مدرسه‌ای وسیع و مجهز بنا کرد که تا اواخر قرن هفتم دایر بوده است. از جمله مدرّسان این مدرسه می‌توان سعد الدین محمد بن روزبهان، دانشمند پرهیزکار را نام برد که به تدریس علوم دینی و فقهی اشتغال داشت.^۳ سال ساخت این مدرسه را به اواسط نیمه دوم قرن ششم نسبت می‌دهند.

۴. مدرسه لالا

ابونصر لالا، از ممالیک غیاث الدین ابوشجاع سلجوقی، همراه منکوبرز به شیراز آمد و مدرسه‌ای مجهز بنیان نهاد و گروهی از ائمه دین و فقهای تشریح را در آن مدرسه مقام داد و

۱. کتاب انیس الناس، تألیف شجاع شیرازی، که به کوشش ایرج افشار انتشار یافته است.

۲. عیسی بن جنید شیرازی، شد الازار (هزار مزار)، تصحیح: محمد قزوینی، ارشاد، ۱۳۲۸، فهرست.

۳. همان.

اسباب معیشت و تحصیل آنان را به وجه نیکویی فراهم آورد. این مدرسه در نزدیکی دروازه استخر (دروازه اصفهان کنونی) قرار داشت و تا قرن هشتم در کمال آبادی بوده است. از مدرّسان معروف آن مدرسه به قول صاحب شد الازار، شیخ جمال الدین ابوالفتح محمد بن طاهر نیریزی بوده است. از آن جمله همچنین می‌توان شیخ سعد الدین ابی منصور محمد بن مظفر شیرازی باغنوی را نام برد.

۵. مدرسه امینی

امین الدوله وزیر اتابک تلکه (۵۷۱ - ۵۹۱ ق) در قرن ششم مدرسه‌ای وسیع و مجهز در نزدیکی مسجد جامع عتیق بنیان گذاشت. امین الدوله کازرونی خود مردی دانشمند بود و در آن مدرسه درس می‌داد. این مدرسه تا سال تألیف شیرازنامه، یعنی ۷۵۷ ق دایر بوده است.

۶. مدرسه زاهده خاتون

زاهده خاتون، همسر اتابک، در قرن ششم مدرسه‌ای وسیع و با شکوه و مجهز بنا کرد و موقوفات بسیاری برای هزینه‌های آن تعیین نمود. وی تولیت مدرسه را ابتدا به علمای حنفی داد، ولی پس از چندی آن تولیت را به علمای شافعی واگذاشت و امام ناصر الدین سیرافی را که از مشاهیر علمای عصر بود و امامت مسجد عتیق را داشت، به ریاست آن مدرسه منصوب کرد. او «هر روز شصت فقیه مدرسه را راتبه مبادیه معین می‌نمود و بدان واسطه مجموع طلاب و سایر مستعدان در کمال رفاهیت به تحصیل علوم شرعی مشغول بودند.» اتابک به سال ۵۴۱ ق کشته شد. این مدرسه در جنوب شرقی خاتون قیامت و تا زمان شاهزاده کردوچین دایر بوده است.

۷. مدرسه تاجی

تاج الدین شیرازی، وزیر اتابک بزابه که از طرف ملکشاه دوم به وزارت فارس منصوب شده بود، مدرسه‌ای وسیع با مناره و موقوفات بسیار بنیان گذاشت که تا قرن هفتم دایر بوده است.

۸. مدرسه حسن کیائیه

سید حسن کیا از سادات بزرگ قزوین بود که به شیراز آمد و مدتی در کنار مقبره شیخ

ابوبکر علافة عارف معاصر با شیخ کبیر ابو عبدالله بن حفیف، به اعتکاف و ریاضت پرداخت. این مدرسه مدت‌ها محل درس و ریاضت عارفان بوده است. حاج قوام‌الدین، وزیر شیخ ابواسحاق، بر سر مقبره او بقعه ساخته و مدرسه او را تجدید بنا کرده که تا کنون به حال آبادی باقی مانده است. از علمای این مدرسه می‌توان مولانا ناصر الدین جوهری را که از شاگردان مولانا نجم الدین فقیه (پدر قوام الدین عبدالله، عارف معروف شیراز و استاد حافظ) بود نام برد.^۱

۹. مدرسه بنجیر

شیخ عقیف‌الدین بنجیر خوزی، متوفای سال ۵۷۲ ق، در شیراز مدرسه‌ای مجهز بنیان نهاد که تا قرن هشتم دایر بوده است.

۱۰. مدرسه عمیدیه

عمید الدین ابونصر اسعد افزری، وزیر اتابک سعد بن زنگی، در نزدیکی دروازه استخر مدرسه‌ای بنیان نهاد که از مدارس معتبر قرن هفتم بود. او در قلعه اشکنوان به دستور اتابک ابوبکر کشته شد. این مدرسه تا اوایل قرن نهم دایر بوده است. از مدرّسان این مدرسه می‌توان مولانا سراج مکرم را نام برد که انعام بسیار داشت و بر طلاب علم و مستحقان بخشش می‌فرمود.^۲

۱۱. مدرسه مقرب

امیر مقرب الدین ابوالمفاخر مسعود بن بدر، وزیر آبادی طلب اتابک ابوبکر بن سعد، در محل بازار بزرگ (بازار حاجی) نزدیک مسجد جامع عتیق، مدرسه‌ای وسیع و مجهز به انضمام دارالحدیث و دارالشفای بنیان گذاشت و املاک فراوان وقف آن کرد. آب مقرب که هنوز به نام آن وزیر در شیراز جاری است، از کارهای عمرانی وی به شمار می‌آید.

از آنجا که هیچ وقفنامه‌ای از این مدارس و مدارس دیگر در دست نیست، تاریخ دقیقی از ساخت آن نمی‌توان ارائه داد. اما با توجه به دوره حکومت اتابک ابوبکر می‌توان گفت این مدرسه از آثار قرن هفتم به شمار می‌آید.

۱. همان.

۲. همان.

۱۲. مدرسه فخری

امیرفخرالدین الدین ابوبکر، وزیر دیگر اتابک ابوبکر، نزدیک خانه اتابک، مدرسه و دارالحديث و دارالشفای متصل به هم دایر کرد که تا قرن هشتم در کمال آبادی بوده است. از مدرّسان برجسته این مکتب می‌توان شیخ سعدالدین ابی منصور محمد بن مظفر شیرازی باغنوی را نام برد.^۱

۱۳. مدرسه باهلیه

این مدرسه که آن را مدرسه بابله می‌گویند، از آثار قرن پنجم یا ششم است که در محله سردزک در شمال بقعه شاه منذر بنا شده و در کنارش گورستانی قدیمی و وسیع به همین نام وجود داشته که به قول صاحب شدالازار، دانشمندان و عارفان نامداری در آن آرمیده‌اند. این مدرسه در اثر سوانح ایام بارها خراب شده و سپس بازسازی گردیده است. قآنی، شاعر معروف شیرازی، در شرح حال خود می‌نویسد که مدتی در آنجا مشغول تحصیل بوده است. اخیراً اداره آموزش و پرورش در محل آن دبیرستان احمدی را به وضع جدید ساخته است.

۱۴. مدرسه عضدیه

ترکان خاتون، همسر اتابک سعدبن ابوبکر،^۲ به نام فرزند ناکامش اتابک عضدالدین محمد بن سعد، مدرسه‌ای در محله بالاکفت بنیان نهاد و املاک بسیار بر آن وقف نمود. این مدرسه نزدیک دروازه دولت (کل شیخ ابوذرعه) بوده است. از علمای معروف آن می‌توان مولانا صدرالدین جوهری و قاضی بهاء الدین عثمان بن علی را نام برد.^۳

۱۵. مدرسه سنقریه

اتابک مظفر الدین سنقر بن مودود، سر دودمان اتابکان فارس، در محله بالاکفت

۱. همان.

۲. اتابک سعد بن ابوبکر در دربار هلاکوخان بود که در شیراز سکه و خطبه به نام او خواندند. وی در حرکت به سوی شیراز در تفرش در گذشت. همسرش که زنی لایق بود زمام امور به دست گرفت و فرزند خردسالش عضدالدین را به جای او گذاشت

و خود حکومت کرد، اما عضدالدین نیز از پشت بام افتاد و در گذشت. (تاریخ و صاف)

۳. شد الازار، عیسی بن جنید شیرازی.

مدرسه‌ای وسیع و با شکوه بنا نهاد که تا سال ۵۵۸ ق دایر بوده است.

۱۶. مدرسه سامیه

از مدارس قرن هفتم بوده که در برابر رباط ابش خاتون قرار داشت و قاضی زین‌الدین خنجی، مدرّس معروف آن مدرسه، در آنجا مدفون شده است.

۱۷. مدرسه شاهی

شاهزاده خانم کردوجین، وارث اتابک شیراز پس از ابش خاتون^۱، در کنار دولت‌خانه اتابکی مدرسه وسیعی بنا نهاد که دیوارهای اتاقهایش با تصاویر و نقوش زیبا آراسته بود و از وصاف خواسته بودند که اشعاری برای کتیبه آن مدرسه بگوید. او اشعاری گفت که به آب زر در متن لاجورد بر ایوان آن مدرسه نگاشته بودند.^۲

۱۸. مدرسه قاضی جمال الدین

قاضی جمال‌الدین ابوبکر بن یوسف مصری، صاحب شرح مقامات حریری، در بازار گیوه‌دوزان در میانه شهر مدرسه‌ای بنا کرد که به نام او معروف بوده است و خود پس از مرگ به سال ۶۵۳ ق در آن مدرسه مدفون شد. زمان ساخت این مدرسه را به اوایل قرن هفتم نسبت می‌دهند.

۱۹. مدرسه شریفی

در بازار گیوه‌دوزان مدرسه دیگری در قرن هفتم وجود داشته که نظام‌الدین علوی در آن تدریس می‌کرده است.^۳

۲۰. مدرسه نجیبیه

این مدرسه در قرن هفتم به نام عارف معروف، نجیب‌الدین علی بن بزغش، متوفای ۶۷۸ ق بود و در نزدیک خانقاهش در جوار باغ قتلغ قرار داشت. بعدها ملک خاتون، خواهر شاه ابواسحاق

۱. جامع التواریخ در تاریخ مغول.

۲. ابن زرکوب، شیرازنامه، به کوشش واعظ جوادی، ص ۱۷۱.

۳. همان.

انجو، آن را بازسازی کرد و از آن به بعد به مدرسه خاتون معروف شد.^۱ از علمای معروف این مدرسه می‌توان سید مجدالدین محمد را نام برد. در این مدرسه بسیاری از سادات مدفون‌اند.^۲

۲۱. مدرسه مشرفی

فقیه مشرف‌الدین، معلم اتابک سعد، مدرسه‌ای رفیع و مجهز بنا نهاد و املاک بسیاری بر آن وقف کرد و خود پس از مرگ در آنجا مدفون شد. وی از وزیران عالم بود که بسیاری از علمای نامور در درس او حاضر می‌شدند.^۳

۲۲. مدرسه نصریه

این مدرسه در باغ نو، محله بالاکفت قرار داشت و در قرن هشتم شیخ فضل‌الدین بن الهراس در آن مدرسه تدریس می‌کرد و پس از درگذشت در آنجا مدفون شد.^۴

۲۳. مدرسه سادات

از مدارس قرن هفتم بوده و فقیه نورالدین در آن تدریس می‌کرده است.^۵ فقیه نورالدین خفری، حافظی متقی و خاشع بود و او را در نزدیک مدرسه سادات دفن کرده‌اند.^۶

۲۴. مدرسه شمس‌الدین سمنانی

این مدرسه در جنب آرامگاه سعدی بوده و ابن بطوطه در سفرنامه خود به شیراز از آن دیدن کرده و می‌نویسد در آن مدرسه قبر شمس‌الدین قرار دارد.

چهار مدرسه دیگر به نامهای اتابکیه، بهائییه، فراغیه و خرامیه در قرن هفتم در شیراز وجود داشته که در کتابهای شدالازار و شیرازنامه فقط از آنها نام برده شده است. بیش از این در

۱. همان.

۲. شدالازار، نک: فهرست.

۳. شیرازنامه، ص ۱۷۲.

۴. همان.

۵. همان.

۶. شدالازار، فهرست.

مقدمه نیز ذکر شد که به دلیل نبودن وقفنامه یا سند یا حتی شرحی مختصر از مدارس، گاه تنها نامی از آنها ذکر شده و تاریخ ساخت آنها به طور دقیق و یا حتی نام بانیان آنها در دست نیست.

۲۶. مدرسه مسعودیه

شیخ قاضی امام مجدالدین اسماعیل فالی، قاضی القضاة فارس در عهد شیخ ابواسحاق انجو، مدرسه‌ای مجهز با فضای وسیعی بنا نهاد. ابن بطوطه در سفرنامه خود از مجدالدین و مدرسه او دیدن کرده و می‌نویسد که در سفر دوم شیخ در آن مدرسه از او پذیرایی کرده است. به نوشته او شیخ از مدرّسان آن مدرسه بوده و تألیفاتی داشته و از جمله المختصر فی الاصول ابن حاجب را شرح کرده است. وی به سال ۷۵۶ ق درگذشت. حافظ در قطعه معروف خود از شیخ مجدالدین چنین یاد می‌کند:

دگر مربی اسلام شیخ مجدالدین که قاضی‌ای به از او آسمان ندارد یاد
همچنین از مدرّسان این مدرسه می‌توان مولانا معین‌الدین احمد را نام برد. همچنین امیر
سیف‌الدین یوسف بن عبدالله در این مدرسه وعظ می‌گفته است.^۱

۲۷. مدرسه تاشی خاتون

مادر شیخ ابواسحاق آن را در جوار مزار احمد بن موسی شاهچراغ بنا نهاد. ابن بطوطه از آن دیدن کرده است.^۲

۲۸. مدرسه دارالشفاء

شاه شجاع مظفری در قرن هشتم مدرسه وسیعی بنیان نهاد که در آن سید میر شریف جرجانی تدریس می‌کرد. سید میر شریف از مؤلفان پرکار بوده است که بعضی از کتابهای او از جمله صرف میر تا به امروز جزء کتابهای درسی مدارس علمیه است. آرامگاه سید میر شریف در محله لب آب شیراز است. هنوز آنجا را به جای دار الشفای عضدی از بناهای عضد الدولة دیلمی می‌شناسند.^۳

۱. همان.

۲. تاریخ آموزش و پرورش در فارس، ص ۱۱۲.

۳. کرامت الله افسر، بافت قدیمی شیراز، سلسله انتشارات آثار ملی، ۱۳۵۳، ص ۱۱۳.

۲۹. مدرسه دارالصفاء

این مدرسه را سلطان ابراهیم بن شاهرخ گورکانی در اوایل قرن نهم بنیاد نهاده است. او ادیب، خوشنویس و مشوق دانشمندان و هنرمندان بوده است. وی خط نسخ و ثلث را بسیار خوش می‌نوشت. قرآن معروف با قطع بزرگ به خط وی خوشبختانه سالم و در کمال بقاست و زینت بخش موزه پاریس است. کتیبه صحن علی بن حمزه به خط ثلث بسیار زیبا از دست‌نوشته‌های اوست.^۱

۳۰. مدرسه منصوریه

امیر صدرالدین دشتکی در سال ۸۹۳ ق به نام پسر خود امیر غیاث‌الدین منصور مدرسه‌ای بنا نهاد و آن را منصوریه نامید و املاک متعدد بر آن وقف نمود. به فرمان سلطان یعقوب، بهادر آق قویونلو تولیت مدرسه را بر عهده گرفت. همچنین سلطان یعقوب املاک موقوفه مدرسه را طبق فرمانی از هر گونه مالیات و عوارض معاف داشت.

امیر صدرالدین محمد از سادات حسینی حسنی بود که یکی از نیاکانش به نام علی بن سعید در قرن پنجم هجری از نصیبین به شیراز آمد و در محله دشتک اقامت گزید. امیر صدرالدین به سال ۸۲۸ ق در شیراز به دنیا آمد و در رمضان ۹۰۳ ق به دست ترکمانان بایندری به شهادت رسید و در صفة شمالی مسجد سر پوشیده مدرسه منصوریه به خاک سپرده شد. پسرش امیر غیاث‌الدین منصور دشتکی، ملقب به استاد البشر، از مشاهیر علما و صاحب تألیفات عدیده بود که شرح مباحثات و مناظرات او با علمای زمان در بعضی از تذکره‌ها آمده است.^۲

بنای مدرسه که بر اثر مرور زمان و زلزله‌های متوالی آسیب دیده بود، در سالهای ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ به دست حاج میرزا حسن فسائی، مؤلف فارسنامه، مرمت اساسی شد. مدرسه دارای دو حیاط است که در اطراف یکی از آنها حجره‌های طلاب قرار دارد و در حیاط دوم که آن را باغچه می‌نامیدند کشت و زرع می‌شد. در دهه‌های اخیر در این حیاط قسمتهایی شامل حجره‌های طلاب، حمام و آشپزخانه ساخته شده است. این مدرسه با قدمت ۵۳۲ سال اکنون در کمال آبادی، محل درس و زندگی طلاب علوم دینی است.

۱. تاریخ آموزش و پرورش فارس، ص ۱۱۳.

۲. حاج میرزا حسن فسائی، فارسنامه نصری، فهرست.

۳۱. مدرسه حبیبیه

این مدرسه را میرزا حبیب‌الله شریفی متولی شاهچراغ به سال ۹۰۴ ق بنیان گذاشته و املاک بسیاری بر آن وقف کرده است. او تولیت شاهچراغ را به پسر ارشدش شاه خلیل‌الله و تولیت مدرسه را به پسر دیگرش شاه ابوالقاسم واگذار کرده است. این تولیت که به تأیید شاه اسماعیل اول رسیده، در اولاد ذکورشان نسل اندر نسل باقی مانده است. از این مدرسه امروز اثری بر جای نمانده است.^۱

۳۲. مدرسه کوشکناری

این مدرسه را محیی‌الدین کوشکناری در اوایل قرن دهم بنا نهاده و محل تدریس حکمت و فلسفه بوده است. علامه جلال‌الدین دوانی سالها در آن مدرسه تدریس کرده است. محیی‌الدین نیز از جمله شاگردان معروف وی بوده است.^۲

۳۳. مدرسه خان

این مدرسه در محله اسحاق بیگ و از مدارس بزرگ و معروف شیراز است. به موجب وقفنامه مدرسه خان، الله وردی خان قصد بنای این مدرسه را داشته، ولی عمر او کفاف نمی‌دهد و بعد از او پسرش امام قلی خان به انجام نیت پدر موفق می‌شود. در زمان صفویان، حکومت صفوی و در رأس آن شاه عباس تمایلی به تبعید ملاصدرای شیرازی نداشت و شاه عباس به اجبار علمای اصفهانی به این امر تن در داد. از این رو امام قلی خان حاکم فارس بر آن شد که برای این دانشمند در شیراز مدرسه‌ای بسازد و از او برای تدریس در این مدرسه دعوت کند. با پایان یافتن ساخت و ساز بخش مهمی از این مدرسه که بعدها به مدرسه خان نامگذاری شد، امام قلی خان با موافقت شاه عباس، از ملاصدراکه در کهک قم به حال تبعید به سر می‌برد، دعوت نمود تا به زادگاه خویش بازگردد و در آنجا به تدریس بپردازد. آن مدرسه در ابتدا به نام دارالعلم ملاصدرای شهرت یافت. به زودی طلاب خواهان حکمت و فلسفه از اطراف و اکناف به آنجا روی نهادند. رفته رفته شیراز به برکت

۱. تاریخ آموزش و پرورش فارس، ص ۱۱۵.

۲. همان.

وجود ملاصدرا به دارالعلم مشهور شد تا جایی که در نامه‌های دولتی هم جلوی نام شیراز «دارالعلم» می‌نوشتند و در زمان زندیه و قاجاریه آن را روی سکه‌هایی که در شیراز ضرب می‌شد، می‌نوشتند و در نامه‌های رسمی و دولتی آن لقب را به کار می‌بردند.^۱

هربرت انگلیسی که همراه رابرت شرلی به ایران آمده و از راه بندرعباس، لار و جهرم وارد شیراز شده و مدت یک ماه در این شهر مانده بود، در سفرنامه خود می‌نویسد: «در این مدرسه فلسفه، حکمت، نجوم، طب، شیمی ریاضیات، معرفة الارض، ادبیات و علوم طبیعی خوانده می‌شود.»^۲ بر اساس کتیبه موجود، معمار بنا استاد حسین شمعی بوده و خطاط کتیبه‌ها به نام صیرفی معرفی شده است.

در جریان جنگ کریم خان زند با محمد حسین خان قاجار، به این مدرسه لطماتی وارد آمد و مناره آن ویران شد. بعدها صادق خان به دستور برادرش کریم خان به تعمیر و احیای سردر بزرگ مدرسه پرداخت. در سال ۱۲۳۹ ق قسمتی از عمارت فوقانی مدرسه در اثر زلزله ویران شد و سپس حاجی لطفعلی تاجر شیرازی به مرمت و بازسازی مدرسه مبادرت کرد. این اقدامات در سال ۱۲۴۹ به پایان رسید.

بار دیگر در سال ۱۲۶۹ حجات فوقانی مدرسه در اثر زلزله‌ای تخریب گردید و این بار حاجی میرزا علی اکبر قوام الملک شیرازی طی سالهای ۱۲۷۳ و ۱۲۷۴ مدرسه را مرمت نمود. در دوره ناصرالدین شاه قاجار، مقرنس‌کاری سردر تعمیر شد که نام این پادشاه در میانه مقرنس دیده می‌شود.^۳ تعمیراتی هم در طی سالهای ۱۳۳۷ تا ۱۳۳۹ از سوی اداره باستان‌شناسی صورت گرفت. این مدرسه اکنون دایر است و عده‌ای از طلاب در آن مشغول تحصیل‌اند.

۳۴. مدرسه هاشمیه

حاجی محمود تاجر شیرازی به سال ۱۳۰۹ ق مدرسه‌ای در محله بالاکفت ساخت و آن را به نام فرزند ارشدش حاجی هاشم، مدرسه هاشمیه لقب داد و چندین ملک وقف آن کرد. از

۱. همان.

۲. بافت قدیمی شیراز، ص ۱۳۲.

۳. فارسانه نصری، فهرست.

جمله آن موقوفات نصف بازار حاجی هاشمی و قریه جمال آباد و نصف قریه دولت آباد کوار و نصف قریه مرادآباد و قصر خواجه بیضاست. این مدرسه هنوز دایر است.^۱

۳۵. مدرسه حکیم

این مدرسه در حدود سال ۱۰۷۰ ق در شهر شیراز در کنار مرقد مطهر حضرت احمد و محمد بن موسی کاظم(ع) به دستور سید میرزا هدایت الله حسنی حسینی دستغیب ساخته شد و از رونق زیادی برخوردار گشت. سپس در سال ۱۰۷۲ توسط حاجی شجاع الملک، مهرعلی خان نوری مرمت شد. مدرّس آن خود سید حکیم دستغیب بوده که در زمینه علوم ادبی و حکمت الاهیه تدریس می‌نموده است.

با به سلطنت رسیدن خاندان پهلوی، درخشش این مدرسه علمیه رو به افول نهاد و این مکان مقدس به خرابه‌ای بدل شد. سرانجام شهید دستغیب شیرازی با همت استوار، اراده خود را بر این قرار داد که یادگار اجداد بزرگوارش را دوباره احیا کند و به آن رونق تازه‌ای بخشد. بر طبق نوشته روی یک کاشی، تعمیرات این بنا در سال ۱۳۵۲ شمسی پایان یافته است.

این مدرسه دارای دو حجره است و بر فراز شاه‌نشین اصلی این بنا آیه شریفه «ما کان المؤمنون لینفروا کافه فلولانفر من کل فرقة منهم طائفة لیتفقها فی الدین و لیندروا قومهم إذا رجعوا الیهم لعلهم یحذرون» جلب نظر می‌نماید. در بین این آیه شریفه، نام مدرسه با عنوان «دار الهدایه حکیم» به چشم می‌خورد. این بنا در حال حاضر با عنوان حوزه علمیه حکیم مورد استفاده طلاب علوم دینی است.

۳۶. مدرسه خیرآباد

میرزا حسنعلی خان زنگنه، والی کهگیلویه، به سال ۱۰۸۹ ق در کنار رود خیرآباد، کمی دور از بهبهان، مدرسه وسیع و مجهزی بنا نهاد و قریه خیرآباد را وقف آن کرد.^۲

۳۷. مدرسه نظامیه

میرزا نظام الملک جابر انصاری، وزیر فارس، در سال ۱۰۷۵ ق در سمت غرب آستانه سید

۱. تاریخ آموزش و پرورش فارس، ص ۱۱۷.

۲. همان.

علاء الدین حسین این مدرسه را بنیاد گذاشت و املاکی بر آن وقف کرد. ارکان آن در اثر زلزله ۱۲۶۹ ق خراب شد و محمود خان مرودشتی، به حکم مرحوم حاجی معتمد الدوله فرهاد میرزا، در سال ۱۲۹۴ ق به تجدید عمارتش پرداخت. برخی نام آن مدرسه را محمودیه ذکر کرده‌اند. ملاحمد اردبیلی در این مدرسه تدریس می‌کرده است. این مدرسه که اکنون به مدرسه سید علاءالدین حسین شهرت یافته، اکنون دایر و محل درس و زندگی طلاب است.^۱

۳۸. مدرسه امامیه

امام وردی بیگ خلف بیگی، سردار معروف شاه سلیمان صفوی، در سال ۱۰۹۴ ق این مدرسه را در محله سنگ سیاه نزدیک دروازه کازرون بنا نهاد و املاکی وقف آن کرد. از جمله موقوفاتش بازار آقا (بین الحرمین)^۲ و کاروانسرای امامیه در محله بازار مرغ است که چراغ علی خان به سال ۱۲۱۶ ق آن را بازسازی کرد و به نام او معروف شد.

۳۹. مدرسه غیاثیه

این مدرسه به سال ۱۱۰۰ ق در نیریز ساخته شده و موقوفاتی برای آن تعیین گردیده است.^۳

۴۰. مدرسه آقا سعید ارسنجان

این مدرسه در اواخر دوره صفویه در ارسنجان بنا شد و تا به امروز دایر و محل تعلیم طلاب علوم دینی است.^۴

۴۱. مدرسه رونیز فسا

از مدارس قدیمی است و صحبت لاری، شاعر معروف قرن سیزدهم، مدتی در آن به تحصیل اشتغال داشته است.^۵

۱. همان، ص ۱۱۸.

۲. بازار آقا در موقع صحن سازی دو آستانه شاهچراغ و سید میر محمد اخیراً از میان برداشته شده است.

۳. تاریخ آموزش و پرورش فارس.

۴. همان.

۵. همان.

۴۲. مدرسه صالحیه کازرون

این مدرسه در اواسط قرن دوازدهم بنیاد گذاشته شده است. در اثر سوانح ایام و حوادث روزگار ارکان آن فروریخته بود تا اینکه بعد از انقلاب اسلامی به همت حجت الاسلام ایمانی، امام جمعه وقت کازرون، از محل موقوفه شادروان بانو سلامی به وضع بسیار با شکوهی ساخته شده است. این مدرسه دارای شصت اتاق و کتابخانه‌ای با چهار هزار جلد کتاب و محوطه‌ای با دو هزار متر مربع وسعت است. این مدرسه با نظم و انضباط قابل تحسینی به صورت شبانه‌روزی اداره می‌شود.^۱

۴۳. مدرسه صالحیه شیراز

این مدرسه که مشهور به مدرسه دختر بود، در دوره صفویه نزدیک دروازه قصابخانه قرار داشت. کریم‌خان زند آن را تبدیل به قورخانه کرد و دیگر اثری از آن باقی نماند.^۲

۴۴. مدرسه خان نی ریز

محمد حسین خان، حاکم نی‌ریز، به سال ۱۱۰۰ ق مدرسه‌ای در نی‌ریز بنا نهاد و موقوفاتی برای آن تعیین کرد.^۳

۴۵. مدرسه آقا بابا خان

این مدرسه که آن را مدرسه سردار هم می‌نامند، از مدارس قدیمی شیراز و در پشت مسجد جامع وکیل واقع است. مرحوم فرصت الدوله در کتاب آثار عجم نوشته است که بنای این مدرسه از کریم خان زند است که شالوده آن را نهاده و به اتمامش موفق نشده است. سپس حاجی محمدحسین خان صدر اصفهانی شروع به اتمام آن نمود که باز توفیق نیافت. آنگاه مرحوم باباخان مازندرانی، فراشبازی و سردار علی میرزا حاکم فارس، در سال ۱۳۴۰ ق مدرسه را تمام فرمود و بعضی املاک از جمله قریه مزيجان بوانات را بر آن وقف کرد. علت

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان، ص ۱۱۹.

نامگذاری آن به این نام همین امر است.^۱

شیخ مرتضی نوه ملامحمد علی محلاتی و سید سلیمان برازجانی، حکمای مدرّس این مدرسه بوده‌اند که در زمینه فقه و فلسفه و حکمت و شرعیات تدریس می‌کرده‌اند. این بنا دارای ۲۲ حجره و چهار گوشواره و یک ارسی فوقانی بر سردر آن و حوضی طولانی در میان آن است. در زیر رخ‌بام و کمرکش و لبه آن آیات قرآنی کتیبه شده است. در انتهای کتیبه شبستان سال ۱۲۴۵ و در پایان کتیبه حیاط سال ۱۲۴۷ نوشته شده است.

در سال ۱۳۷۵ ق اداره باستان‌شناسی فارس تعمیراتی در آن صورت داد.^۲ از جهانگردان خارجی تنها مادام دیولافوا که در دوران فرمانروایی ناصرالدین شاه به شهرهای ایران و از آن میان به شیراز سفر کرده، این مدرسه را دیده و در مورد آن در سفرنامه خویش چنین می‌نویسد: این مدرسه از تمام ابنیه وکیل، از نظر تزئین زیباتر است. این مدرسه در نزدیکی مسجد واقع شده و دیوارهای آن از کاشیهای مربع مینایی است. هر یک از این کاشیها اگر از بنا برداشته شود، به تنهایی تابلوی زیبای جداگانه‌ای است و شایستگی آن را دارد که در کنار شاهکارهای نقاشی غربی جای گیرد.

این مدرسه^۳ اکنون دایر است و عده‌ای از طلاب در آن مشغول تحصیل‌اند.

۴۶. مدرسه محیه

میرزا محب‌الله حسینی حسینی دستغیب، این مدرسه را به سال ۱۰۰۱ ق در جنوب بقعه سید میر محمد بنیان گذاشته است. پس از چندی ارکان آن فرو ریخت و میرزا علی اکبر نامی آن را بازسازی کرد و به نام او شهرت یافت. در سال ۱۲۷۹ ق حاجی میرزا قاسم، پسر میرزا محمد علی مشیرالملک اول، آن را بار دیگر تعمیر کلی کرد. این مدرسه اخیراً در اثر تسطیح و توسعه صحن سید میر محمد از میان رفته است. در برخی کتب آن را به نام مدرسه میرزا علی اکبر می‌شناسند.^۴

۱. شیرازنامه، فهرست.

۲. اسناد ثبتی اداره میراث فرهنگی.

۳. فارسنامه ناصری، فهرست.

۴. تاریخ آموزش و پرورش فارس، ص ۱۲۰.

۴۷. مدرسه حاجی باقر

حاجی باقر تاجر شیرازی این مدرسه را به سال ۱۲۱۸ ق در محله سردزک بنیان نهاد و تا به امروز باقی است.^۱

۴۸. مدرسه حسینیة قوام

میرزا علی اکبر قوام الملک اول، این مدرسه را به سال ۱۲۷۰ ق با وضع بسیار با شکوهی در محله بالاگفت، نزدیک مقبره شیخ روزبهان، بنیان گذاشت و املاکی وقف آن کرد تا در آن تعزیه‌داری کنند و در لباس مخصوص به فقرا و مساکین طعام دهند. این مدرسه از تمام مدرسه‌ها آبادتر و منظم‌تر است، کتیبه‌هایی به خطوط جلیه، دورتا دور آن، بر روی کاشیها نوشته‌اند و در فضایش حوضی بزرگ وجود دارد. این مدرسه اکنون آباد و محل درس و زندگی طلاب علوم دینی است.^۲

۴۹. مدرسه حسینیة ایلخانی

این مدرسه را جانی خان قشقای در حدود ۱۲۰۰ ق در دوران قاجاریه در محله میدان شاه بنا نهاده است. این مدرسه مدتی محل مدرسه کمالیه بود و سالهاست که دبیرستان حیات در آن حسینییه برقرار است. بعضی از بنیانگذاران مدارس قدیم در وقفنامه‌ها قید می‌کردند که چند روز ایام محرم و صفر در مدرسه عزاداری و اطعام مساکین کنند. به همین سبب مدرسه را به صورت حسینییه و یا حسینییه را به شکل مدرسه در آورده‌اند. مدرسه حسینیة ایلخانی و همچنین حسینیة قوام و مشیر نیز در اصل ساختمان مدرسی دارند، ولی در ایام محرم مراسم سوگواری در آنها انجام می‌گرفته است. *پژوهش‌های علمی و مطالعات فرهنگی*
بنا دارای سقف کاشی‌کاری و نقاشی می‌باشد و موضوعات نقاشی شامل داستانهای مذهبی و تاریخی است. تا به حال در این بنا تعمیرات انجام نشده و به همین دلیل آسیبهایی به بنا وارد شده و نیاز به مرمت اساسی دارد.^۳

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

۵۰. مدرسه حسینیة مشیر

این مدرسه را میرزا ابوالحسن خان مشیر الملک دوم در سال ۱۲۷۹ ق بنا کرده و مدت‌ها محل دبیرستان سلطانی بوده و نام دبیرستان از نام سلطان الحاجیه، دختر مشیر الملک، گرفته شده است.^۱

۵۱. مدرسه مقیمیه

خواجه محمد مقیم کاشانی الاصل، معروف به قاضی بن امین محمد، متولد شیراز، این مدرسه را در سال ۱۰۵۹ ق در جنوب مسجد جمعه بنا کرد که ۲۶ حجره و یک مسجد داشت. او املاکی از قبیل ده باب دکان جنب حمام نقشک، دو ثلث ابراهیم‌آباد، شش دانگ حسن‌آباد کربال و شش دانگ طاق میان کربال، سه دانگ قصر خواجه و چهار دانگ شوراب جنریز و شش دانگ تیر فشار وقف آن نمود. در اثر زلزله سال ۱۲۶۹ ق مدرسه ویران شد، ولی چندی بعد بازسازی گردید. صورت وقفنامه آن در مجله میراث جاویدان، شماره پاییز و زمستان ۸۲، درج شده است.^۲

در شیرازنامه و فارسنامه و آثار عجم و حتی کتاب شدالازار، نام چندین مدرسه از قرن هفتم تا به حال ذکر شده که شرحی در مورد آنها نوشته نشده است. صاحب فارسنامه می‌نویسد: در کتاب طیف الحال که به سال ۱۱۱۶ ق تألیف شده، اسامی این مدارس بدون هیچ گونه توصیفی آمده و چه بسا مدارس دیگری هم وجود داشته که حتی نامی از آنها به جای نمانده است. این مدارس عبارت‌اند از: رضوانیه، ایمانیه، خاتونیه، تقویه، خنجیه، دشتکوه، زینبیه، مومنیه، محسنیه، محمدیه، زاهدیه، غیائیه، رفیعی، مدرسه سهل‌آباد رامجرد.^۳

۱. همان.

۲. همان، ص ۱۲۱.

۳. فارسنامه ناصری، فهرست.

پروژه شگانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

